

Э.М. Кагазбаева* , А.Е. Малимова

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және
әлем тілдері университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
*e-mail: Kagazbaeva.e@gmail.com

ҚЫТАЙ ХАЛЫҚ БАНКІНІҢ МОНЕТАРЛЫ САЯСАТЫНЫҢ ЕЛДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

Бұл мақалада Қытайдың қазіргі заманғы монетарлық саясаты зерттеледі. ҚХР Орталық банкінің монетарлық саясатына және оның жекелеген құралдарының экономикалық өсуге әсеріне талдау жүргізілуде. Қазіргі уақытта Қытайдың Орталық банкі тәуелсіз монетарлық саясатын жүргізеді және оны жүзеге асыру үшін бірқатар классикалық және заманауи құралдарды қолданады. Бұл бүкіл Қытай экономикасының жағдайына оң әсерін тигізеді. Мақала авторлары монетарлық саясатын тиімді жүзеге асыру, тұрақты қаржы нарығы мен халықтың мемлекетке сенімі болған жағдайда ғана мүмкін деп тұжырымдайды.

Қытайдың монетарлық саясатының тікелей және жана ма әдістері экономикалық өсуге ықпал етеді. Тікелей әдістер Қытай Халық Банкінің белгілі бір жобаларды тікелей қаржыландыруынан, сондай-ақ белгілі бір бағдарламалар мен жобаларды қаржыландыру үшін коммерциялық банктерге несиелер беруден тұрады. Жанама әдістер ұсынымдарды тұжырымдаудан, сондай-ақ қаражатты экономиканың басым салаларына қаржыландырумен және инвестициялаумен айналысатын қаржы институттары үшін жағдайлар жасаудан тұрады. Қытай монетарлық саясатын жүргізуде жалпы әлемдік үрдістерді көшіруге ұмтылмайды, ол экономиканың ағымдағы қажеттіліктеріне бағытталған ақша-несиелік саясатын жүргізеді. Қытайдың банк жүйесін дамытудың негізгі бағыттары Ұлттық валютаның нығаюына байланысты.

Авторлар Қытай Халық Банкінің мақсаттары мен құралдары экономикалық жағдайларға сәйкес түзетіледі деген қорытындыға келеді. Банк жүйесі арқылы Қытай экономиканың нақты секторын дамытады, экономикалық өсуді ынталандырады, ұлттық валютаны нығайту саясатын жүргізеді және инфляцияны экономикалық жүйенің тұрақты жұмыс істеуі үшін қажетті деңгейде ұстап тұрады. Зерттеудің құндылығы – авторлар жасаған қорытындылар, ақша-несиелік саясатының экономикалық өсуге үлкен әсер ететіндігі туралы ұғымды кеңейтіп, анықтайды.

Түйін сөздер: монетарлық саясат, экономикалық өсу, банк жүйесі, макроэкономикалық саясат, реформа, девальвация.

E.M. Kagazbaeva*, A.E. Malimova

Kazakh University of International Relations and
World languages named Ablai Khan, Kazakhstan, Almaty,
*e-mail: Kagazbaeva.e@gmail.com

Impact of the monetary policy of the People's Bank of China on the country's economic development

This article analyzes the current monetary policy of China. The analysis of the monetary policy of the Central Bank of China and the impact of its individual instruments on economic growth will continue. Currently the Central Bank of China conducts an independent monetary policy and uses a number of classic and modern tools to implement it. This has a positive impact on the state of the entire Chinese economy. The author concludes that effective implementation of monetary policy is possible only if there is a stable functioning financial market and public confidence in the state.

Direct and indirect methods of China's monetary policy contribute to economic growth. Direct methods include direct financing of certain projects by the People's Bank of China, as well as providing loans to commercial banks to finance certain programs and projects. Indirect methods consist in formulating recommendations, as well as creating conditions for financial institutions involved in financing and investing in priority sectors of the economy. China does not seek to copy global trends in monetary policy, but rather pursues a monetary policy that is focused on the current needs of the economy.

The authors conclude that the goals and instruments of the People's Bank of China are adjusted in accordance with economic conditions. Through the banking system China develops the real sector of the economy, stimulates economic growth pursues a policy of strengthening the national currency and maintains inflation at the level necessary for the sustainable functioning of the economic system. The

value of the study is that the conclusions made by the authors expand and define the understanding that monetary policy has a great impact on economic growth.

Key words: monetary policy, economic growth, banking system, macroeconomic policy, reform, devaluation.

Э.М. Кагазбаева*, А.Е. Малимова

Казахский университет международных отношений и мировых языков
и/мени Абылай хана, Казахстан, г. Алматы,
*e-mail: Kagazbaeva.e@gmail.com

Влияние кредитно-денежной политики Народного Банка Китая на экономическое развитие страны

В данной статье анализируется современная монетарная политика Китая, рассмотрено ее влияние на экономический рост инновационных инструментов Народного банка Китая. В целях проведения независимой денежно-кредитной политики банком используются как традиционные, так и современные механизмы, что положительно влияет на развитие китайской экономики и способствует экономическому росту. Следует отметить, что население испытывает большое доверие к государству. В целом, эффективность монетарной политики, по мнению авторов, зависит прежде всего от стабильно функционирующего финансового рынка.

Экономическому росту Китая способствуют прямые и косвенные механизмы денежно-кредитной политики. В частности, непосредственное финансирование Народным банком Китая государственных и коммерческих проектов, а также предоставление кредитов банкам второго уровня для финансирования проектов и программ. Предоставление рекомендаций и создание условий финансовым институтам, занимающимся инвестированием средств в приоритетные экономические сферы, является косвенным методом Народного Банка Китая. Особенность Китая состоит в том, что она не стремится копировать западную модель денежно-кредитной политики. Напротив, ее монетарная политика ориентирована на решение текущих проблем и потребности китайской экономики.

В соответствии с экономическими условиями меняются механизмы и инструменты Народного банка Китая. Банковская система государства не только развивает реальный сектор экономики, способствует экономическому росту, проводит политику укрепления национальной валюты, регулирует инфляционные процессы, но также контролирует устойчивое функционирование экономической системы.

Таким образом, выводы исследования состоят в том, что на экономический рост влияет сбалансированная монетарная политика, проводимая Народным Банком Китая.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, экономический рост, банковская система, макроэкономическая политика, реформа, девальвация.

Кіріспе

XX және XXI ғасырларда әлемдік шаруашылықтың дамуында Қытай ұстанымдарының айтарлықтай күшеюіне байланысты ірі өзгерістер айқын көрінді. Экономикалық реформаларды дәйекті және бірте-бірте жүзеге асыра отырып, мемлекет ауқымды ұлттық шаруашылықтың жаһандану процестеріне бейімделуін қоса алғанда, әртүрлі салаларда айқын табыстарға қол жеткізді. ҚХР тоқымадан бастап, күрделі жабдықтармен және ақпараттық технологиялармен аяқталатын, тауарлардың кең ауқымдағы маңызды өндірушісі мен экспорттаушысына айналды. Қытай экономикасының жалғасып келе жатқан жаңғыруы ғылыми қоғамдастықта үлкен қызығушылық тудырады.

Әлемдік экономиканың қазіргі даму кезеңінде мемлекеттердің монетарлы саясатын

талдау, ұлттық экономикаларды зерттеудегі маңызды аспект болып табылады. Қаржы дағдарысы жағдайында монетарлық саясаттың мемлекеттің экономикалық саясатының құрамдас бөлігі ретіндегі маңызы мен рөлі ұдайы өсуде. Сарапталған монетарлы саясат, елдің алдында тұрған саяси, әлеуметтік және экономикалық кешенді мәселелерді шешуге ықпал етеді.

Тақырыпты таңдауды дәйектеу және мақсаты мен міндеттері

Мақаланы жазу барысында бірнеше мақсаттар мен міндеттер анықталды. Олар, Қытай экономикасын дамытудың монетарлық механизмінің ерекшеліктерін анықтап, Қытай Орталық Банкінің монетарлы саясатын және оның жеке құралдарының экономикалық өсуге әсері талданды. Қытай Халық Банкінің моне-

тарлы саясаты Орталық банктің функцияларын толығымен орындаған сәттен бастап елдің экономикалық дамуының жоғары қарқынын ұстап тұру мақсаттарына сәйкес келеді, бұл негізгі көрсеткіштерді талдау арқылы расталады. Қазіргі уақытта Қытайдың Орталық Банкі тәуелсіз монетарлық саясат жүргізіп, оны іске асыру үшін бірқатар классикалық және қазіргі заманғы құралдарды қолданады. Бұл бүкіл Қытай экономикасының жағдайына оң әсерін тигізеді. Қытай Халық Республикасының экономикасы соңғы онжылдықтардағы динамикасымен ерекшеленеді. Ел экономикасының табысты дамуында Қытай Халық банкінің монетарлық саясаты маңызды рөл атқарады. Қытайдағы экономикалық саясат тұтастай алғанда ішкі экономикалық процестерді ынталандыруға бағытталған. Қытай Орталық Банкінің мақсаттары мен құралдары экономикалық шарттарға сәйкес түзетіледі.

Қытайдың қазіргі заманғы монетарлық саясаты мақаламыздың зерттеу нысаны. Ал, зерттеу пәні ретінде – қазіргі даму кезеңіндегі Қытайдағы ақша-несиелік реттеудің теориялық, ұйымдық-құқықтық және экономикалық-саяси мәселелері.

Мемлекеттің монетарлы саясатымен зерттеу жұмыстарына, әлемнің бірқатар атақты ғалымдары қатысқан. Олардың ішінде: Д.М. Кейнс, И. Фишер, М. Фридман, П. Самуэльсон, Д. Патинкин, А.С. Пигу, К. Менгер және т.б. М. Фридман, К. Бруннер, К. Рогоф, Д. Хикс, Р. Холл, Дж. Стиглиц, П. Кругман, А. Гринспан, Б. Бернанке сияқты ғалымдардың еңбектері монетарлы саясатын зерттеудің теориялық негізі ретінде пайдаланылды. Қытай зерттеушілерінің арасында Д. Чжан мен В. Чэн жұмыстарын ерекше атау керек, олар өз зерттеулерінде Қытайдың монетарлық саясатын және ҚХР мен АҚШ арасындағы қарым-қатынастардың дамуын қарастырды (Cheng, 2012: 2350). К. Линь, Ц. Шэнь, Н. Го сынды Қытай зерттеушілерінің еңбектерінде, Қытай Орталық банкінің монетарлық саясатының өзгерістерін талдау қаралды (Shen, 2016: 95). Монетарлық саясаттың экономиканың нақты секторына әсері Чжен Қ., С. Ванг, Я. Сюй жұмыстарында қарастырылған (Zheng, 2018: 237). Ұлттық тауар өндірушілерді қолдау және олардың халықаралық тауар нарықтарында бәсекеге қабілеттілігін арттыру жолымен экономикалық өсуді ынталандыру мақсатында валюта бағамын айла-шарғы жасау проблемасы қазіргі заманғы зерттеулердегі ең

өзекті мәселелердің бірі болып табылады (Chen, 2018: 217).

ҚХР монетарлық саясатын зерттеген отандық ғалымдардың еңбектері жоқтың қасы. ҚР Президенті жанындағы әлемдік экономика және саясат институтының «Современный Китай: экономика, демография и внешняя политика» ұжымдық басылымын айтуға болады. Аталмыш басылымда Қытайдың даму процесінің өзекті проблемаларына арналған. Басылымда демографиялық және көші-қон саясатының мәселелері, экономикалық дамудың негізгі үрдістері, сыртқы саясаттың негізгі мәселелері мен ұлтаралық қатынастар қарастырылған.

Қорыта келе, қазіргі уақытта қазақстандық шығыстану ғылымында Қытайдың монетарлық саясатын кешенді талдауға арналған еңбектер жоқ екенін атап өткен жөн.

Ғылыми зерттеу әдіснамасы

Зерттеудің әдіснамалық және теориялық негізі экономикалық өсу, циклдік макроэкономикалық даму және экономикалық дағдарыстар, экономиканы мемлекеттік реттеу, жаһандану және постиндустриалды қоғам саласындағы жетекші ғалымдардың теориялық дамуы мен тұжырымдамалары болды.

Бұл мақаланы зерттеу, жалпы бірқатар әдістерге негізделген, олардың ішінде зерттеудің философиялық әдістері: индукция және дедукция, талдау және синтездеу, диалектикалық әдіс. Сонымен қатар зерттеу жұмыстарын жүргізудің тарихи және жалпы ғылыми әдістері қолданылады: салыстырмалы талдау әдісі, статистикалық талдау әдісі, жүйелік талдау әдісі, компьютерлік талдау әдісі және экономикалық әдістер.

Зерттелетін сипаттамаларды талдау үшін монетарлық саясаттың негізгі құралдарының статистикасы, Халықаралық Валюта Қоры мен ҚХР Орталық банкінің талдамалық есептері, сондай-ақ, монетарлы саясаттың өзгеруі туралы ғылыми мақалалар қолданылады.

Нәтижелері және талқылама

Мақаланы жазу барысында мынадай нәтижелер мен талқылауларға сүйендік: Қытайдың Банк жүйесі, оның экономикасының жағдайын көрсетеді. 1994 жылы қаржы жүйесінің реформасы нәтижесінде Қытайда классикалық екі буынды банк жүйесі қалыптасты, оның ба-

сында 1948 ж. құрылған Қытай Халық Банкі (People's Bank of China) орын алады (People's... 2018: 108). Қытайдың банк жүйесіндегі жоғары басқару органы Мемлекеттік кеңес болды. Бірыңғай кредиттік жоспарды, несие беру көлемін, базалық пайыздық мөлшерлемелерді мемлекеттік мамандандырылған банктер үшін бекітті. Қытай Халық банкі Орталық банктің қызметін 1983 жылы қалдырды. Қытай Ұлттық Банкі мемлекеттік нысаны негізінде құрылды және мемлекеттік кеңеске бағынады.

Банктің қызметі 1995 жылғы 18 наурызда өткен VIII Бүкілқытайлық Халықтар Конгресінің 3-ші Пленумында қабылданған Қытай Халық Банкі туралы Заңмен реттеледі. ҚХБ ақша саясатын жүргізуде үкіметтен тәуелсіз орган болып жарияланды. 2003 жылғы 27 желтоқсанда ДСҰ-ға кіру заңнаманы халықаралық талаптарға сәйкес келтіруді талап етті. Бұл заңға Бүкілқытайлық Халық Өкілдері Жиналысының (БҚХӨЖ) 6-ншы пленумына өзгерістер енгізілді (Кузнецова, 2018: 67). Өзгерістер ҚҰБ монетарлық саясаты және бақылау функциясындағы рөлді күшейтті. Банк жүйесіндегі қызметті реттеу туралы комиссия құрылды. ҚҰБ комиссияға лицензиялау, инспекциялау және қашықтықтан қадағалау сынды банктік нысандарды берді (Зенкина, 2018: 78). БҚХӨ Ассамблеясының тұрақты комитетімен қабылданған түзетулерге сәйкес, 2003 жылы ҰБ жалпы қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету және елдің монетарлы саясатын жүргізу үшін қосымша өкілеттерге ие болды.

Қазіргі уақытта ҚҰБ ақша-кредит саясатын әзірлеу және іске асыру, қаржы тәуекелдерін болдырмау және азайту, қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету жөніндегі атқарушы биліктің уәкілетті органы болып табылады.

Қытайдың экономикалық дамуының жетінші бесжылдық жоспары Қытайдың банк жүйесін нарықтық негізде қайта құру – негізгі міндеттердің бірін анықтады. Құрылған акционерлік банктердің Мемлекеттік негізі болғандығын атап өткен жөн, себебі мемлекеттік кәсіпорындар акционерлендірілді. Банк жүйесін қайта құру оның қызметінің құқықтық негізін қалыптастырумен сүйемелденді. 1995 жылы «Қытай Халық Банкі туралы» және «коммерциялық банктер туралы» заңдар қабылданды. 1995 жылы ҚХБ туралы заң шыққаннан кейін елдің бас Банкі қайта құрылымдаудан өтті: оған коммерциялық операцияларды орындауға тыйым салынды.

Қазіргі жағдайда, ҚҰБ-ны басқаруды ҚХР Төрағасы тағайындайтын немесе қызметтен

босататын, менеджер мен оның орынбасарлары жүзеге асырады. Олардың кандидатураларын бүкілхалықтық конгресс немесе сессиялар арасында жұмыс істейтін тұрақты комиссия бекітеді. Қазіргі уақытта ҚҰБ екі негізгі функцияны жүзеге асырады: қаржы секторын реттеу және ақша-несие саясатын жүргізу. Бірқатар экономистер басқа әлемдік валюталарға қатысты қытай юанының айқын төмендетілген бағамын көрсетсе де, үлкен резервтер Қытай Ұлттық Банкінің баға белгілеу мүмкіндігі мен сауда артықшылығындағы мүмкіндіктерді береді. 2011 жылдан бастап ҚҰБ әлемдегі ең бай орталық банк болып табылады. 2011 жылдың аяғында ол шамамен 4,5 трлн долларға, 2012 жылдың соңында – 4,67 трлн долларға ие болды, 2013 жылдың соңында оның активтері 5 трлн долларға дейін өсті (People's... 2018: 109).

Қытайдың ауыл шаруашылық банкі (Agricultural Bank of China), банк секторының ірі коммерциялық негізін құрайды. Сауда-өнеркәсіп банкі (Industrial and Commercial Bank of China), коммуникация Банкі (Bank of Communications) мен Қытайдың құрылыс банкі (China Construction Bank) құрамына жатады.

Онан астам акционерлік банктер бар, олардың ішіндегі ең ірілері – China Everbright Bank және China CITIC Bank. Негізінен бұл банктер біртұтас негізде ашылған банктер, бірақ, әдетте, бұл банктердегі бақылау пакеті мемлекет органдары немесе мемлекеттік кәсіпорындар арқылы мемлекетке тиесілі. Әр қалада коммерциялық банктер де бар, олардың көлемі тек осы қаламен шектелген.

Қытайда банктік салымдарды сақтандыру жақында басталды: 2015 жылдың 1 мамырында. Үкімет ҚХР банк жүйесіндегі өтімділік жағдайының нашарлауына байланысты тиісті қаулы қабылдады деген болжам бар. Қытайлық депозиттерді сақтандыру жүйесінің бірқатар ерекшеліктері бар. Қытайлық компаниялар шетелдік инвестициялардың жаңа ережелерін енгізді (Бекарева 2019: 245). Депозиттерді сақтандыру қорын Қытай Халық банкі басқарады. Салым иелері үшін өтемақы төбесі – 500 мың юань. Депозиттер «халық ақшасымен» де, шетел валютасымен де сақтандырылады.

Жоғарыда айтылғандай, 2003 жылғы желтоқсанда ақша-несие саясатының функциясы күшейтілген Қытай Халық банкі туралы заңға тиісті өзгерістер енгізілді. Қытай юаны үшін ішінара айырбасталатын валюта мәртебесі алынды. Қорғаныс валютасын реттеу және валюталық бақылау кезеңдері 1-кестеде келтірілген.

1-кесте – Ақша-несие саясатының валюталық бақылаудың кезеңдері (автор құрастырған)

Кезең	Өткізілетін іс-шаралар	Нәтижелер
1979 ж.	Мемлекеттік кеңес бірінші валюталық реттеу және бақылау жөніндегі нормативтік актіні бекітті	Бұл құжат елде валюталық жинақтаудың негізін қалады
1980 ж.	Мемлекеттік кеңес валюта резервтерін толықтыру саясатын жүргізуде	Алтын-валюта резервтері толықтырылды. 100% шетел валютасындағы экспорттық кірістерді сату
1981-1986 жж.	Мемлекеттік кәсіпорындар артық экспорттық кірісті сатуға мүмкіндік берді	Ішкі валюта нарығы өз дамуын алды; шетел валютасын айырбастау орталығы құрылды
2006-2010 жж.	Қытай Банкі экспорттық валюталық түсімді міндетті түрде сату талаптарын жойды	Капитал экспортын бақылауды күшейтті
2011-2015 жж.	Қытайдың юань резервтік валюта жасауға ұмтылуы	2015 ж. Халықаралық валюта қоры юанға шектеулі айырбастау мен резервтік валюта мәртебесін беру туралы шешім қабылдады
2016-2019 жж.	Банк секторын бақылау күшейтілді	Қытайдың қаржы секторының ашықтығы деңгейінің артуы юанның жаһандық валюта ретінде қалыптасуына деген сенімділіктің нығаюына ықпал етті

Монетарлы саясат – бұл орталық банк тарапынан реттеу мен мемлекеттік бақылаудың сандық құралдарына негізделген экономиканы ақша ресурстарымен қамтамасыз ету саясаты (Кузнецова, 2018: 78).

Қорытындылай келе, Қытайда негізі Қытай Халық банкі болатын екі деңгейлі банк жүйесі жұмыс істейді деп айтуға болады. Қытайдың банк жүйесін дамытудың негізгі бағыттары юанның нығаюына байланысты. Қытай «мемлекеттік кәсіпорындарға берілген кредиттер бойынша нашар борыштар» проблемасын шешуді қамтамасыз ете отырып, ірі мемлекеттік мамандандырылған банктерді сақтап қалды. Сонымен бірге Қытайда жеке банктер жүйесі құрылуда. Коммерциялық банктердің капиталдандыруының жоғарылауы. Шетелдік банктердің қатысуы кеңейтілді, соңғысы Қытайда өкілдіктер, филиалдар, еншілес банктер түрінде жұмыс істей алады және Қытай банктерінде капиталы бар. Мемлекеттік даму банктері құрылды, олар экономиканың құрылымдық түзету бағдарламалары арқылы басым секторларды қаржыландырды. Қытайдың банк жүйесі халыққа, шағын және орта бизнеске несие беруді қамтамасыз ететін, шағын және орта банктермен кеңінен ұсынылған. Банктік қадағалау жүйесі Қытайдың банк жүйесін сақтауға мүмкіндік беретін арнайы комиссия түрінде институционалды түрде құрылымдалған.

Осы зерттеу аясында, біз Қытай Орталық банкінің экономикалық өсу деңгейіне және елдің сыртқы экономикалық қатынастарының көрсеткіштеріне, мысалы, сауда балансының жай-

күйіне және таза шетелдік инвестициялардың динамикасына әсер ету қабілетін бағалаймыз. Біздің ойымызша, нарықтары қалыптасатын елдердің қазіргі экономикасындағы қаржы арнасы сауда арнасына қарағанда аса маңызды рөл атқарады. Сондықтан елдің орталық банкі сауда және инвестициялық ағындарды қалай экономикалық тәсілдермен ынталандыра алатындығын анықтау, қазіргі шығыстану және экономикалық ғылымдар үшін маңызды болып табылады.

ҚХР-дың экономикасы мен банк жүйесінде жүргізіліп жатқан саясатты ағымдағы уақыттың қажеттіліктерімен және елдің жоғары басшылығының қондырғыларымен келісетін Қытай Халық банкі ерекше рөл атқарады. Күш-жігердің, соның ішінде елдің ақша-несие органдарының арқасында қытай экономикасы жаңа мәртебеге ие болды – интернационалды валютаға ие мемлекет.

Қытай Халық банкінің монетарлы саясатын талдай келе, зерттеушілер инфляция деңгейі орталық банк үшін монетарлық саясатының құралдары жүйесін құру үшін маңызды индикатор болып табылатындығын атап өтеді, ол оны инфляцияны мақсатты енгізген көптеген елдердің орталық банктерінің саясатына жақындатады (Sun 2015: 264).

Монетарлық саясаттың маңызды параметрі, әсіресе қалыптасып отырған нарықтары бар елдер үшін валюталық бағам қалады. Бірқатар елдердің құбылмалы айырбастау бағамының режиміне өтуіне қарамастан, олар ұлттық валютаның айырбастау бағамын ұстап тұру сая-

сатын жүргізуді жалғастыруда және мерзімді интервенциялардан бас тартпайды. Қытай экономиканың қазіргі қажеттіліктерін қанағаттандыратын айырбастау бағамының саясатын ұстанады және қажет болған жағдайда бір айырбастау бағамының режимінен екіншісіне ауысады.

Ұлттық өндірушілерді қолдау және олардың халықаралық тауар нарықтарындағы бәсекеге қабілеттілігін арттыру арқылы экономикалық өсуді ынталандыру мақсатында валюта бағамын айла-шарғы жасау мәселесі қазіргі заманғы зерттеулерде ең өзектісі болып табылады. Кейнсиандық теорияның постулаттарын және оның дамуын пайдаланатын жұмыстардың авторлары валюталық бағамның өзгеруінің елдің экономикалық дамуына әсері туралы әртүрлі тұжырымға келеді (Kerns, 2016).

Қытай Халық банкінің Монетарлық саясатын талдай отырып, бірінші кезекте экономиканың ағымдағы қажеттіліктеріне бағытталған іс-шараларды жүргізуді жариялайтынын атап өту қажет. Ол баға тұрақтылығын қолдауға, Ұлттық валюта бағамын бақылауға және экономикалық өсуді қамтамасыз етуге бағытталған (Селищев, 2018: 207).

Қытай Ұлттық Банкінің монетарлық саясатының құралдары әртүрлі. 1994 жылдан бастап ол ашық рынокта операцияларды, оларды қытай юанымен, шетел валютасымен, мемлекеттік бағалы қағаздармен, оның ішінде Қытай Ұлттық Банкінің вексельдерімен, сондай-ақ соңғы уақытта, қысқа мерзімді өтімді қаржы құралдарымен жүргізе отырып жүзеге асырады. Сонымен қатар, 1994 жылдан бастап орталық банк құрал ретінде коммерциялық банктердің өтімділігін басқару үшін резервтік талаптарды қолдана бастады. Қытайдың Орталық Банкі қаржы мекемелерінің кредиттері мен депозиттері бойынша әртүрлі базалық пайыздық мөлшерлемелерді, сондай-ақ 2004 жылдан бастап Қытайдың Мемлекеттік кеңесінің алдын ала келісімінсіз өзгертуге құқылы есептік пайыздық мөлшерлемені белгілейді. Коммерциялық банктер үшін бағдар ретінде белгіленетін пайыздық мөлшерлемелер орындау үшін міндетті болып табылады, оны Қытайдың Ұлттық Банкі бақылайды (Селищев, 2018: 217). Банктік пайыздық ставкаларды ырықтандыру банк жүйесіне теріс әсер етуі мүмкін деп саналады. Сондай-ақ оны қолдау мақсатында Орталық банк «ашық терезе» саясаты сияқты құралды белсенді пайдаланады, бұл ұлттық реттеуіштің коммерциялық банктермен тығыз байланысын және нұсқаулар

мен нанымдардың көмегімен ағымдағы қызмет мәселелерін шешуді білдіреді.

Қытай экономикасының қазіргі заманғы тарихының 20 жылдық кезеңі үшін 6-кестеде, елдің экономикалық дамуының талданған жақтары және Қытай Ұлттық Банкі қолданатын монетарлық саясатының құралдары көрсетілген. Бұл кезең 1995 жылға дейін банк жүйесінің иерархиясында бірінші деңгейдегі қаржы институты ретінде қалыптасқан елдің орталық банкінің жетілген даму кезеңімен сипатталады және 1998 жылдан бастап құрылымдық өзгерістер нәтижесінде оның жаңа әкімшілік бөлімі құрылды.

2-кестенің негізінде көрсетілген Қытай Халық банкінің монетарлық саясатының барлық құралдары экономиканың ағымдағы жай-күйімен келісуге ұмтылады деген қорытынды жасауға болады. Бұл, мысалы, инфляция кезеңінде өсетін пайыздық мөлшерлемелер үшін және керісінше; Орталық банк артық өтімділікті байланыстыруға ұмтылатын коммерциялық банктерге қойылатын резервтік талаптар үшін; дағдарыс кезеңінде ұлттық валютаны қолдау үшін қолданылатын ішкі валюта нарығы режимінің жай-күйі үшін әділ. Сондай-ақ, Қытай Халық Банкі қысқа және ұзақ мерзімді кезеңдерде жұмыс істейтін жаңа құралдарды енгізе отырып, жаңа мүмкіндіктерді белсенді пайдаланады.

Ұлттық валютаның төмендетілмеуін сақтай отырып, Қытай Халық Банкі міндетті мөлшерлеме сияқты құралдарды белсенді қолданды. Ұлттық валютаның айырбас бағамы монетарлық саясаттың маңызды көрсеткіші еді, жоғарғы резервтеу мен әкімшілік бақылаудағы пайыздық мөлшерлемелер болатын. ҚҰБ валюта бағамын сыртқы және ішкі экономикалық жағдайларға байланысты белгілейді. 2015 жылғы 11 тамызда Қытай Халық Банкі валюта бағамына әсер ететін ішкі ғана емес (Селищев, 2018: 221), сонымен бірге сыртқы факторларды да ескере отырып, ұлттық валютаның айырбас бағамын анықтаудың жаңа тәртібін енгізді. Нәтижесінде 2017 жылға дейін Қытай юанының жедел девальвациясы болды.

ҚХБ жүргізетін саясаты экономикалық өсімді ынталандыруға бағытталған. Бұл зерттеуде ҚХР экономикалық дамуын көрсететін үш көрсеткішке назар аудардық: ішкі экономикалық өсудің индикаторы, ЖІӨ, сондай-ақ сыртқы экономикалық байланыстардың дамуын, сауда балансының жай-күйін және тікелей шетелдік инвестициялардың көлемін көрсететін көрсеткіштер.

2-кесте – ҚХР-дың монетарлық саясаты және экономикалық дамуы (Бекарева, 2019: 245)

Кезең	Экономика	Монетарлы саясаттың құралдары			
		Жылдық базалық пайыздық мөлшерлемелер	Ашық нарықтағы операциялар	Резервтік талаптар	Валюта бағамының режимі
1998-2002 жж.	Экономиканың өсуі, дефляция	Неснелер бойынша төмен пайыздық мөлшерлемелер (5.31% дейін), депозиттер бойынша (1.98%)	Қаржы министрлігінің мемлекеттік облигацияларымен операциялар, Қытай Халық банкінің вексельдерімен операциялар	Резервтік талаптардың төмендеуі (6% дейін)	Юанның АҚШ долларына байлануы
2003-2007 жж.	Экономиканың қарқынды өсуі, төмен инфляция	Кредиттер бойынша ставкаларды арттыру (7,49% дейін), депозиттер бойынша (4,14% дейін)%	Қытай Халық банкінің вексельдерін шығару	Резервтік талаптарды арттыру (13,5%)	21 шілдеден көшу 2005 жылға дейін реттеледі өзгермелі айырбас бағамы
2008-2009 жж.	2009 жылы дефляцияға айналған экономиканың баяулауы	Қаржы институттарының несиелеу мөлшерлемесінің төмендеуі (4,68%-дан 3,33%-ға дейін), несилер бойынша (5.31% дейін), депозиттер бойынша (2.25% дейін)	Қытай Халық банкінің вексельдерін шығару. 2008 жылғы шілдеде Ұлттық Банктің үш жылдық вексельдерін шығару тоқтатылды	Резервтік талаптардың өсуі (17,5%), содан кейін 2008 жылдың аяғында – олардың төмендеуі (14,5% дейін)	Ерекше Шара ретінде – 2008 жылдың ортасында АҚШ долларына байлану қайта енгізілді
2010 ж.	Экономикалық өсуді жеделдету, инфляция	Мөлшерлемелерді көтеру, содан кейін төмендету	Қытай Халық банкінің вексельдерін шығару. 2010 жылғы сәуірде Ұлттық Банктің үш жылдық вексельдерін шығаруды қайта бастау	Науқан 2010 ж. (18,5% дейін), содан кейін резерв талаптарының төмендеуі	2010 жылдың маусымынан бастап юанның АҚШ долларына байланыстырудан шығару, өзгермелі айырбас бағамының реттелу режимі
2011 ж.	Инфляцияның нығаюы, экономиканың баяулауы.	Мөлшерлеменің өсуі: несие мен депозиттер бойынша	Монетарлық құралдарды белсенді пайдалану	Дифференциалды резервтік талаптарды қолдану	Юанның тұрақтылығын күшейту, бірнеше валютамен оның саудасын ұйымдастыру.
2012-2015 жж.	Экономикалық өсімнің одан әрі баяулауы, инфляцияның төмендеуі	2013 жылы кредиттер мен депозиттер бойынша мөлшерлемелерді төмендету, 2015 және 2016 жылдары одан әрі төмендеуі (депозиттері бойынша 1,5%, несие бойынша 4,35 дейін %)	Қысқа мерзімді монетарлық құралдарды пайдалану	2014 жылы-ауылдық коммерциялық және кооперативтік банктер үшін; 2015 жылы – қалалық коммерциялық банктер үшін	Юань – доллар саудасы кезінде басқарылатын жүзу, валюталық бағам ауытқуының өзгермелі шекарасын 1%-ға дейін кеңейту, 2012 ж. юаньмен және басқа валюталармен тікелей сауданы қолдау
2016-2019 жж.	Жылына орташа 6,8 % тұрақты өсуі	Пайыздық мөлшерлемелерді біртіндеп төмендету.	2016 ж. күнделікті сауда-саттық	Банктердің барлық типтері үшін резервтік талаптарды пайдалануды жалғастыру; 2017 жылғы қыркүйекте резервтік талаптарды әлсірету бойынша қосымша шарттар туралы хабарландыру	Юань Халықаралық Валюта Қорының 2016 жылғы 1 қазаннан бастап есеп айырысу үшін себетке қосылуы басқарылатын жүзу режимі. Валюта бағамын анықтаудың жаңа тетігін енгізу

ҚХР экономикалық өсуі ондаған жылдар бойы жоғарғы деңгейде сақталды және әлемдік экономикалық дағдарыс кезінде төмендемеді. Баяулауын 2015-2017 жж. 7%-дан сәл аз болды. 90-жылдардың басындағы кезеңді, зерттеушілер ЖІӨ-нің өсу қарқыны қалалардың әл-ауқатының жоғарылауын көрсететін мемлекеттік капитализммен байланыстырады (China outlook ...).

Талданатын кезеңдегі Қытайдың ЖІӨ-нің жылдық өсу қарқыны 3-кестеде келтірілген. ЖІӨ қазіргі бағамен, 1996-1999 жж., ЖІӨ-нің жоғары, бірақ баяулау кезеңі деп сипаттауға болады, содан кейін 2000 жылдардың басында экономиканың қарқынды дамуы байқалды.

Экономистер өсімді Қытайдың 2001 жылы ДСҰ-ға кіруімен түсіндіреді. Осы негізде олардың экономикасы 2000 жылы күрт өзгерді – бұл экономиканың өсу қарқыны, ҚХР-дан тауарлар экспортының көлемі, сондай-ақ елге шетелдік капиталдың келуі (Жигулева, 2015: 19). Әлемдік экономикалық дағдарыс өз түзетулерін енгізді: 2008-2009 жылдары өсу қарқынының баяулауы байқалуда, бұл инфрақұрылымдық жобаларға кейіннен жаппай инвестициялармен реттелген болатын. 2012 жылдан бастап өсу қарқынының одан әрі баяулауы байқалады, алайда 2015 жылы Қытай үкіметі елде де, одан тыс жерлерде де жұмыс істейтін ұлттық компаниялардың дамуын ынталандыратын бірқатар бастамалармен ұсынылған болатын. Бұл «Бір белдеу – бір жол» және «Қытайда 2025 жасалған» сынды жобалар. Осыған байланысты алдағы уақытта Қытайдың ЖІӨ өсу қарқынының өзгеруі мүмкін. ҚХР сауда серіктестерімен сауда көлемі туралы соңғы қол жетімді статистикалық деректер 2-кестеде берілген.

Дамушы нарықтары бар елдердегі экономикалық дамуды талдай отырып, көптеген зерттеушілер инвестиция тартудың маңыздылығын атап өтті. Әсіресе, 2006-2015 жылдар аралығында Қытайға тартылған тікелей шетелдік инвестициялар орта есеппен жылына 8,03%-ға өсіп, 2015 жылы 126,3 млрд. АҚШ долл., осы кезеңде Қытайдан келген тікелей инвестициялар жылдамырақ өсіп, орташа алғанда жылына 23,5%-ды құрады және 2015 жылы 118,02 млрд. АҚШ долларына жетті (China outlook...). Тікелей шетелдік инвестициялардың құрылымы қызмет көрсету саласына байланысты салаларға инвестицияларды ұлғайту және өңдеуші секторға инвестицияларды азайту бағытында өзгеріп жатқандығын атап өткен жөн. Шетелдегі қытай бизнесінің инвестициялары әртүрлі салаларға бағытталды, бұл көрсеткіш өндірістік және

өндірістік емес салаларда да өсуде. Денсаулық сақтау және әлеуметтік сақтандыру көшбасшы болып табылады.

2017 жылы ҚХР-дың негізгі сауда серіктестерімен тауар айналымының төмендеуі байқалған алдыңғы екі жылдың динамикасын өзгертті. Көптеген елдер мен аймақтар үшін өткен үш айлық кезеңмен салыстырғанда пайыздық өсім екі таңбалы санмен көрсетіледі. Өсім тауарлардың экспорты мен импорты тарапынан байқалады. Қытай ДСҰ-ға кіргеннен кейін импорт құрылымының айтарлықтай өзгергенін атап өту қажет, 2009 жылға қарай минералды өнімдердің үлесі 2001 жылмен салыстырғанда импорттың жалпы көлемінде екі еседен артық өсті. Қытай өндірушілері экспортқа үлкен көлемде «жаңа және жоғары технологиялы тауарлар» ұсынады (Понкратова, 2015: 50).

2017 жылы ҚХР салынған инвестициялардың өсу қарқыны төмендеп, Қытай үкіметінің жағдайды өзгертуге бағытталған іс-әрекеттердің алаңдаушылығын тудырды. Мысалы, инвестициялық жобаларды дамытуды мемлекеттік қолдау, аймақтарда инвестициялау үшін ақпарат беру, конгрестер мен конференциялар өткізу сынды ынталандыру шараларын ұйымдастырды. Аталған шаралар нәтижесінде 2017 жылы шетелдік инвестициялардың өсуі 2016 жылғы нөлдік өсіммен салыстырғанда 4% құрады (China outlook.....). Бұл процестер ел аумағында инвестиция тарту жағдайының сақталғанын көрсетеді. Қытай бизнесімен ірі инвестицияларды қалыптастыру, оның елден тыс белсенді экспансиясы ішкі сұраныс пен үкіметтен қолдау көреді.

Осылайша, Қытай экономикасы үшін модельдің бағаларына сәйкес ұзақ мерзімді кезеңде ҚХР мен сауда серіктес – елдердегі пайыздық мөлшерлемелер ЖІӨ-нің өсуіне әсер етеді; елдегі және шетелдегі бағаларды есепке ала отырып, айырбастау бағамы тұтастай алғанда экономиканың дамуына елеулі әсер етеді. Нақты тиімді айырбас бағамының индикаторын экономикалық өсуді ынталандыру, сауда балансының жай-күйін және тікелей шетелдік инвестициялардың динамикасын бағалау үшін монетарлы саясатының параметрі ретінде пайдалануға болады.

Зерттеліп отырған кезеңдегі Қытайдың экономикалық дамуында бірнеше кезеңдерді бөліп көрсетуге болады: 1992-1999 жж. – барлық талданған көрсеткіштердің жоғары, бірақ төмендеу қарқыны; 2000-2007 жж. – тез өсу, оның ішінде ДСҰ-ға кіру уақыты; 2008-2009 жж. – дағдарыс

жылдары; және дағдарыстан кейінгі жаһандық тұрақсыздық кезеңі, ол Қытайда экономикалық дамудың индикаторларының төмендеуімен көрінеді, бұл экономикалық өсуді жақсартудың жаңа жолдарын іздеуге итермелейді.

Қорытынды және тұжырымдама

ҚХР экономикасы жоспарлы модельде (1949 жылдан 1977 жылға дейін) ең аз дәрежеде монетарлық индиректермен басқарылғаны анықталды, олар: тауарлар мен қызметтер квоталар, қорлар, директивалар арқылы бөлінді. Қытайдың банк жүйесі жабық болды, бұл жоспарланған экономикаға сәйкес келді. Қытайда әкімшілік-әміршілдік жүйені құру кезіндегі макроэкономикалық орта (оның негізі мемлекеттік меншік, жоспарлау жүйесі және микроэкономикалық басқару институттары болды) валютаға, несиеге, шикізат пен тауарларға сұраныс пен ұсыныс теңгерімсіздігін күшейтуге ықпал етті. Ел экономикасы осы сын-қатерлерге жауап беру қажеттілігіне тап болды. Қытай басшылығының реформалар жүргізуі және «жаңғыртудың төрт бағдарламасын» қабылдауы шақыруға жауап болды, оның шеңберінде ішкі және сыртқы экономикалық саясатта түбегейлі қадамдар көзделген. Сондай-ақ қаржы жүйесіне реформа жүргізілді. Осы реформаның нәтижесінде монетарлық саясатты жүргізудегі Қытай Халық банкінің рөлі күшейтілді, ал банк жүйесінің өзі нарықтық негізге аударылды.

Әлем дағдарысынан кейінгі кезеңдегі (2008-2012 жж.) ҚХР макроэкономикалық саясатын, неокейсиандық типі ретінде айқындады. Бұл кезеңдегі ақша-несие саясаты қатаң түрде ішкі сұранысты кеңейту мен экономикалық өсуді ынталандыруға бағытталған болатын. Мемлекет өз тарапынан экономиканың нақты секторын дамыту үшін келесі қадамдарды жасады: біріншіден, дағдарысқа қарсы шараларды жүзеге асыру елдің банк секторына жүктелді. Екіншіден, қаржы секторына қатаң бақылау жүргізілді. Үшіншіден, шағын және орта бизнеске қол жетімді несие беру шаралары

қабылданды. Төртіншіден, несиелер мен депозиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелер төмендетілді. Бесіншіден, құрылыс индустриясын жандандыру үшін мемлекет ипотекалық несие алуға қойылатын талаптарды едәуір әлсіретті, сондай-ақ жылжымайтын мүлікпен жасалатын мәмілелерге салынатын салықты азайтты. Алтыншыдан, капиталдың экспортын және экономиканың нақты секторына инвестициялар тартуды бақылау күшейтілді.

Зерттелген кезеңдердің барлығы ҚХБ монетарлы саясатының ерекшелігімен сипатталды. Олар экономикалық өсуді ынталандыру мен экономиканың нақты және қаржылық секторларын қолдауға бағытталған. Қытай монетарлық саясатты жүргізуде жалпы әлемдік үрдістерді көшіруге ұмтылмайды, керісінше елдегі жағдайды бағалай отырып, ағымдағы қажеттіліктерге байланысты шешімдер қабылдайды. Ұлттық Банктің монетарлық саясатының негізгі параметрлерінің бірі ұлттық валютаның пайыздық ставкалары мен айырбас бағамы болып табылады. Бұдан басқа, біз ұлттық орталық банктің монетарлық саясатты жүзеге асыру кезінде елдің экономикалық даму көрсеткіштеріне әсерін күшейту туралы қорытынды жасадық.

Қытайдың монетарлық саясатының тікелей және жанама әдістері экономикалық өсуге ықпал етеді. Тікелей әдістер Қытай Халық Банкінің белгілі бір жобаларды тікелей қаржыландыруынан, сондай-ақ белгілі бір бағдарламалар мен жобаларды қаржыландыру үшін коммерциялық банктерге несие беруден тұрады. Жанама әдістер ұсынымдарды тұжырымдаудан, сондай-ақ қаражатты экономиканың басым салаларына қаржыландырумен және инвестициялаумен айналысатын қаржы институттары үшін жағдайлар жасаудан тұрады. Қытай монетарлық саясатты жүргізуде жалпы әлемдік үрдістерді көшіруге ұмтылмайды, ол экономиканың ағымдағы қажеттіліктеріне бағытталған ақша-несие саясатын жүргізеді. Қытайдың банк жүйесін дамытудың негізгі бағыттары Ұлттық валютаның нығаюына байланысты.

Әдебиеттер

Бекарева С.В., Мельтенисова Е.Н., Шиховцова Е.А., Сун Юйин (2019). Влияние монетарной политики Народного банка Китая на экономическое развитие страны // Вестник Санкт-Петербургского университета. Экономика. – Т. 35. – Вып. 2. – С. 223–250.

Cheng W., Zhang D.A. (2012). Monetary model of China-US trade relations. *Economic Modelling*, №29, pp. 233–238.

Chen H., Chow K., Tillmann P. (2018). The effectiveness of monetary policy in China: Evidence from a Qual VAR. *China Economic Review*, №43, pp. 216–231.

China outlook (2018). A new era, a new paradigm of globalization. <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/cn/pdf/en/2018/03/china-outlook-2018.pdf> [viewed 19 January 2019]

China's Total Export & Import Values by Country/Region, March 2018 (in USD) (2018). General Administration of Customs People's Republic of China. < <http://english.customs.gov.cn/newsroom> > [viewed 19 January 2019]

Селищев А.С., Селищев Н.А., Селищев А.А. (2018). Финансовые рынки и институты Китая. – М.: ИНФРА-М. – 258 б.

Кузнецова В.В. (2018). Политика финансовой стабильности: международный опыт: монография. – М.: КУРС: ИНФРА-М. – 219 б.

Kerns J., Patel N. (2016). Does the financial channel of exchange rate offset the trade channel? *BIS Quarterly Review*, December. < http://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1612i.pdf > [viewed 19 January 2019]

People's Bank of China: an overview of interbank market trading data and benchmark (2018) *Market Overview*, N 2, pp. 108–109.

Понкратова Л.А., Синь Ч. (2015). Внешняя торговля Китая: особенности динамики и оценка структурных сдвигов // *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. – № 2 (95). – С. 44–53.

Shen C. H., Lin K. L., Guo N. (2016). Hawk or dove: Switching regression model for the monetary policy reaction function in China // *Pacific-Basin Finance Journal*, №36, pp. 94–111.

Sun R. (2015). What measures Chinese monetary policy? *Journal of International Money and Finance*. № 59, pp. 263–268.

Zheng G., Wang S., Xu Y. (2018). Monetary stimulation, bank relationship and innovation: Evidence from China. *Journal of Banking and Finance*, № 89, pp. 237–248.

Зенкина Е.В. (2018). Международные валютно-финансовые отношения в постиндустриальном мире: монография. – М.: ИНФРА-М. – 169 б.

Жигулева В.В. (2015). Финансовая политика Китая после вступления в ВТО // *Азия и Африка сегодня*. – № 6. – С. 18–23.

References

Bekareva S.V., Meltenisova E.N., Shihovtsova E.A., Sun Yuyin (2019) Vliyaniye monetarnoy politiki Narodnogo banka Kitaya na ekonomicheskoe razvitiye strany // *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Ekonomika*. – Т. 35. – Вып. 2. – BB. 223–250.

Cheng W., Zhang D. A (2012). Monetary model of China-US trade relations. *Economic Modelling*, №29, pp. 233–238.

Chen H., Chow K., Tillmann P. (2018). The effectiveness of monetary policy in China: Evidence from a Qual VAR. *China Economic Review*, №43, pp. 216–231.

China outlook (2018). A new era, a new paradigm of globalization. <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/cn/pdf/en/2018/03/china-outlook-2018.pdf> [viewed 19 January 2019]

China's Total Export & Import Values by Country/Region, March 2018 (in USD) (2018). General Administration of Customs People's Republic of China. < <http://english.customs.gov.cn/newsroom> > [viewed 19 January 2019]

Selischev A. S., Selischev N. A., Selischev A. A. (2018) *Finansovyye rynki i institutyi Kitaya*. – М.: ИНФРА-М. – 258 б.

Kuznetsova V.V. (2018) *Politika finansovoy stabilnosti: mezhdunarodnyy opyt: monografiya*. – М.: КУРС: ИНФРА-М. – 219 б.

Kerns J., Patel N. (2016). Does the financial channel of exchange rate offset the trade channel? *BIS Quarterly Review*, December. < http://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1612i.pdf > [viewed 19 January 2019]

People's Bank of China: an overview of interbank market trading data and benchmark (2018) *Market Overview*, N 2, pp. 108–109.

Ponkratova L. A., Sin Ch. (2015) *Vneshnyaya trgovlya Kitaya: osobennosti dinamiki i otsenka strukturnykh sdvigo* // *Natsionalnyye interesy: priority i bezopasnost*. – # 2 (95). – BB. 44–53.

Shen C. H., Lin K. L., Guo N. (2016) Hawk or dove: Switching regression model for the monetary policy reaction function in China // *Pacific-Basin Finance Journal*, №36, pp. 94–111.

Sun R. (2015). What measures Chinese monetary policy? *Journal of International Money and Finance*. № 59, pp. 263–268.

Zheng G., Wang S., Xu Y. (2018). Monetary stimulation, bank relationship and innovation: Evidence from China. *Journal of Banking and Finance*, № 89, pp. 237–248.

Зенкина Е.В. (2018) *Mezhdunarodnyye valyutno-finansovyye otnosheniya v postindustrialnom mire: monografiya*. – М.: ИНФРА-М. – 169 б.

Жигулева В. В. (2015) *Finansovaya politika Kitaya posle vstupleniya v VTO // Aziya i Afrika segodnya*. – # 6. – BB. 18–23.